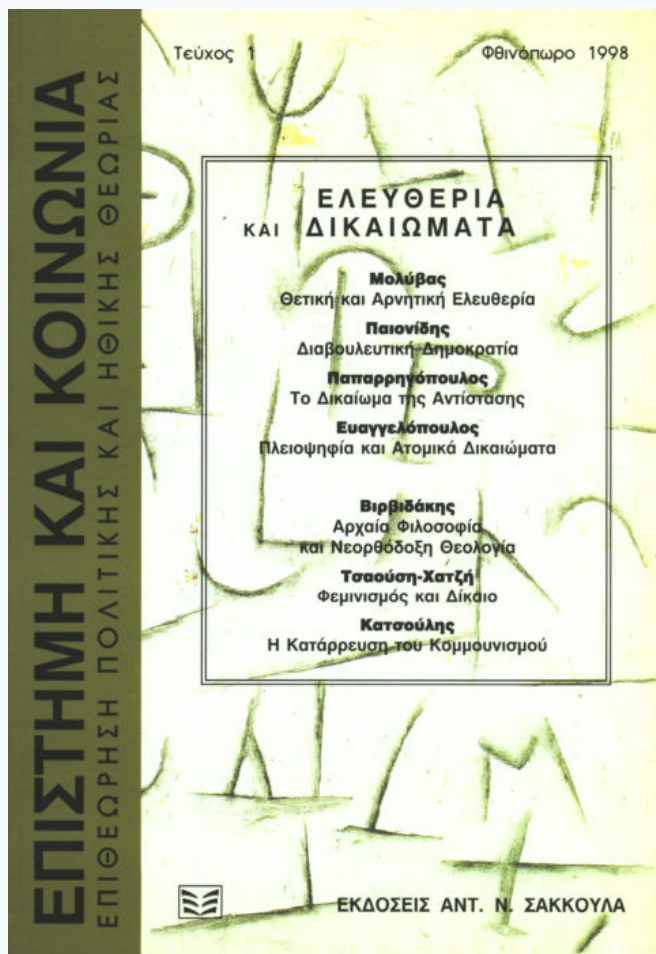

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 1 (1998)

Ελευθερία και Δικαιώματα

Ο κανόνας της πλειοψηφίας και ο προσδιορισμός των δικαιωμάτων

Παναγιώτης Ευαγγελόπουλος

doi: [10.12681/sas.684](https://doi.org/10.12681/sas.684)

Copyright © 2015, Παναγιώτης Ευαγγελόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ευαγγελόπουλος Π. (2015). Ο κανόνας της πλειοψηφίας και ο προσδιορισμός των δικαιωμάτων. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 1, 69–81. <https://doi.org/10.12681/sas.684>

Ο κανόνας της πλειοψηφίας και ο προσδιορισμός των δικαιωμάτων

Παναγιώτης Ευαγγελόπουλος*

Ο κανόνας της πλειοψηφίας απολαμβάνοντας στις σύγχρονες δημοκρατίες ευρύτατη αποδοχή υπερβαίνει τον δικαιοδοτικό του ρόλο της πολιτικής διαχείρισης της κοινωνίας δημιουργώντας ο ίδιος ένα νέο σύνολο δικαιωμάτων τα οποία γενικά αποκαλούνται δικαιώματα ισότητας. Με πρόσχημα την υλοποίηση των δικαιωμάτων ισότητας οι διαχειριστές της εντολής της πλειοψηφίας ελαχιστοποιούν το χώρο δράσης των θεμελιακών δικαιωμάτων ελευθερίας των ατόμων με αποτέλεσμα η κοινωνία να εισέρχεται σε ένα φαύλο κύκλο οικονομικής στασιμότητας, πολιτικής αλλοτρίωσης και κοινωνικής παρακμής. Υπό το πρίσμα αυτό τα δικαιώματα ισότητας που προσδιορίζονται από τον κανόνα της πλειοψηφίας οδηγούν γενικά σε κατώτερες λύσεις κοινωνικής ισορροπίας. Αντίθετα τα δικαιώματα ελευθερίας που προσδιορίζονται από τη σύνθεση των θεωριών των φυσικών και των συμβολαιοκρατικών δικαιωμάτων βασισμένα στην μεγιστοποίηση του ατομικού συμφέροντος, στην ορθολογική επιλογή και στην εναρμόνισή τους με την επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας αποδεικνύονται η καλύτερη δυνατή θεσμική πρόταση πολιτικής για την υλοποίηση των σύγχρονων αναγκαίων κοινωνικών μεταρρυθμίσεων.

Το πρόβλημα

Ο κανόνας της πλειοψηφίας είναι ο βασικός μηχανισμός στις ανεπτυγμένες κοινωνίες για τον τρόπο διαχείρισής τους και γενικά αποτελεί τον σκληρό πυρήνα της οργάνωσής τους. Μέσα από αυτόν τον κανόνα σχηματίζονται οι κεντρικές πολιτικές τους κυβερνήσεις αλλά και αναδεικνύονται όλες οι

* Διδάκτωρ Οικονομικών, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

υπόλοιπες μορφές αρχής είτε αυτές αφορούν τη δημόσια οργάνωση της κοινωνίας είτε την εκπροσώπηση και διαχείριση των θεμελιωδών ιδιωτικών μονάδων που δημιουργήσαν οι ελεύθερες δημοκρατίες, τις ανώνυμες εταιρείες. Ο κανόνας της πλειοψηφίας δηλαδή παίζει έναν ιδιαίτερα κρίσιμο ρόλο στο σύνολο των κοινωνιών είτε αυτό αφορά το δημόσιο είτε τον ιδιωτικό τομέα.

Από την άλλη πλευρά τα άτομα που συναποτελούν την κοινωνία θεωρούνται από όλα τα συντάγματα των ανεπτυγμένων κοινωνιών φορείς δικαιωμάτων που μπορούν ελεύθερα να τα ασκούν και να υλοποιούν με αυτό τον τρόπο τον προσωπικό τους ρόλο και την προσωπική τους ανάμιξη στην κοινωνική εξέλιξη και συνεργασία. Τόσο λοιπόν ο κανόνας της πλειοψηφίας όσο και τα δικαιώματα κατ' αρχήν απολαμβάνουν πλήρη συνταγματική κατοχύρωση στις σύγχρονες ανεπτυγμένες κοινωνίες και κατά δεύτερο λόγο διαδραματίζουν de facto τον πιο σημαντικό ρόλο στη σύσταση, οργάνωση, εξέλιξη και συνεργασία στην κοινωνία.

Θα εξετάσω σ' αυτό το άρθρο τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα δικαιώματα και τον κανόνα της πλειοψηφίας που είναι θεμελιώδη στοιχεία των σύγχρονων δημοκρατιών και θα προσπαθήσω να διερευνήσω αν πράγματι αποτελούν την πιο ενδεδειγμένη λύση για τη λειτουργία των κοινωνιών αυτών.

Ο λόγος που εγείρεται κυρίως αυτό το ερώτημα είναι ότι στις σύγχρονες κοινωνίες λαμβάνουν χώρα εξελίξεις που όλο πιο συχνά και σε όλο πιο θεμελιακά θέματα που αφορούν την οργάνωση αυτών των κοινωνιών οι αποφάσεις που παράγονται από τον κανόνα της πλειοψηφίας έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τον ρόλο των δικαιωμάτων με τα οποία τα άτομα είναι οπλισμένα. Παρατηρούμε δηλαδή στη σύγχρονη κοινωνική ζωή ότι ο κανόνας της πλειοψηφίας και τα δικαιώματα αδυνατούν όλο και πιο πολύ να συνθέσουν την κοινωνική συνισταμένη, παράγοντας αποτελέσματα που διαβρώνουν τη φερεγγυότητα του αντιπροσωπευτικού συστήματος και ανοίγουν έτσι τους ασκούς του Αϊόλου εναντίον της δημοκρατίας και της κοινωνικής σταθερότητας. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι τις αποτυχίες της δημοκρατίας τις καρπώνονται ακραία μισαλλόδοξα πολιτικά κινήματα αφού εκείνοι που υποστηρίζουν τη δημοκρατία αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τις αδυναμίες και τις ατέλειές της. Εμείς αφού περιγράψαμε το πρόβλημα θα προσπαθήσουμε να διελέθουμε τη δύσβατη περιοχή ανάλυσής του για να καταλήξουμε σε ένα ορατό πεδίο λύσης των αδυναμιών και ατελειών που προκαλεί ο κανόνας της πλειοψηφίας στην οργάνωση της κοινωνίας.

Ο λανθάνων ρόλος του κανόνα της πλειοψηφίας

Είναι γνωστή η κριτική που έχει ασκηθεί από τον Keneth Arrow (1951) εναντίον του κανόνα της πλειοψηφίας ο οποίος αδυνατεί να μεγιστοποιήσει την κοινωνική ευημερία. Όμως για πιο λόγο ο κανόνας της πλειοψηφίας ενσωματώθηκε στην οργάνωση της κοινωνίας; Πρέπει κυρίως ν' αναζητηθεί στην επίδραση που άσκησαν στις σύγχρονες κοινωνίες οι φιλελεύθερες επαναστάσεις και μεταρρυθμίσεις στη Γαλλία και την Αγγλία καθ' όλη την διάρκεια των νεώτερων χρόνων και ιδιαίτερα κατά το δέκατο όγδοο αιώνα. Ο κανόνας της πλειοψηφίας παρείχε δυναμικές λύσεις που έκανε τις νέες τότε δημοκρατίες λειτουργικές ενώ ταυτόχρονα συνέθετε με τις αρετές του όλα τα συστήματα σκέψης που πρωταγωνίστησαν στη μεταρρύθμιση των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Ο κανόνας της πλειοψηφίας είχε το πλεονέκτημα της ορθολογικής θεμελίωσής του, της δυνατότητάς του να εκφράζει και να απεικονίζει τις ηθικές αξίες και τη δύναμή του να κατοχυρώνει θεσμικά αλλά και πρακτικά την όποια μορφή της γενικής θέλησης που σχηματικά ήθελε να εκφράσει η κοινωνία. Συγκέντρωνε επάνω του όλες τις παραδόσεις, τον ορθολογισμό, τον ωφελιμισμό και την απηχούσα τότε σύγχρονη ηθική της συμμετοχής του καθενός στον προσδιορισμό της κατεύθυνσης της κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο και με αυτές τις αντιλήψεις που κυριάρχησαν τότε, ο κανόνας της πλειοψηφίας στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες ενδύθηκε με την ιερότητα που όλοι γνωρίζουμε.

Είναι αλήθεια ότι ο κανόνας της πλειοψηφίας διακρίνεται για την ορθολογική του βάση. Εάν επιλέγαμε τον κανόνα του ενός θα οδηγούσαμε την κοινωνία στη μονοκρατορία του και στις επιλογές της ανεξέλεγκτης θέλησής του. Ενώ αν επιλέγαμε τον κανόνα της μειοψηφίας θα καταλήγαμε στην αποκλίνουσα πορεία ο καθένας να υποστηρίζει το πιο ακραίο παράλογο προκειμένου να συνασπισθούν οι λιγότεροι δυνατόν σύμφωνοι με αυτόν. Αντίθετα ο κανόνας της πλειοψηφίας με την προϋπόθεση του συνασπισμού των περισσότερων εισάγει την ορθολογικότητα της πρότασης που προτείνεται.

Σε όρους ηθικής ο κανόνας της πλειοψηφίας αποδίδει στο κάθε μέλος της κοινωνίας το δικαίωμα να συναποφασίζει και να συντελεί στη διαμόρφωση της κοινωνίας ίσα και ισοδύναμα με όλα τα άλλα μέλη της και με το καθένα ξεχωριστά. Η ισότητα και ισοδυναμία της κάθε ψήφου χωριστά του καθενός με όλων των άλλων καθιστά το κάθε μέλος της κοινωνίας να βρίσκεται στην

ίδια αναλογία δύναμης με όλους τους άλλους ανεξάρτητα των παραμέτρων που προσδιορίζουν το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό του status.

Σε όρους ωφέλειας ο κανόνας της πλειοψηφίας προσεγγίζει καλύτερα τη Ρουσσοική έννοια της γενικής θέλησης για τη συλλογική ευημερία. Αυτή η άποψη υποστηρίζει ότι ανεξάρτητα από το αν η κοινωνία είναι καθαυτή μία οντότητα από τη στιγμή που τα άτομα συνεργάζονται, αυτή ίδια η συνεργασία εγείρει το θέμα ποια είναι η θέληση των μελών της κοινωνίας για τη μορφή της στο βαθμό που είναι αναγκαία η παραγωγή αποφάσεων που αφορούν όλα τα μέλη της κοινωνίας μαζί. Κάθε άλλος κανόνας εκτός από αυτόν της πλειοψηφίας θα εξέφραζε κατά πολύ λιγότερο τη γενική θέληση αφού κυρίως θα φρόντιζε να επιμερίζει τα συμφέροντα που ικανοποιούνται από το είδος των λαμβανομένων συλλογικών αποφάσεων προς τη ασύμμετρα μεταξύ των μελών της και αντίθετα γενική θέληση.

Παρά όμως τις προαναφερόμενες αρετές του κανόνα της πλειοψηφίας πολλά είναι τα ευάλωτα σημεία τόσο στην θεωρητική του δόμηση όσο και στην πρακτική του άσκηση. Απέναντι στην ορθολογικότητα της πλειοψηφίας αντιπαράσσεται η σοφία του πεφωτισμένου και του καλοπροαίρετου δεσπότη ή η ικανότητα και η επιδεξιότητα των μειοψηφιών ή η ορθή κρίση του μοναχικού στοχαστή. Απέναντι στην ηθική της πλειοψηφίας αντιπαράσσεται η ιδιαίτερα βαρύνουσα ψήφος που θα ταίριαζε στα άτομα με ιδιαίτερες αρετές και ταλέντο ή η αφαίρεση της ψήφου από άτομα απαίδευτα ή επιρρεπή στην εμπορευματοποίηση της ψήφου τους ή άσχετα με την πλοκή των δημοσίων πραγμάτων. Απέναντι στην προσέγγιση της γενικής θέλησης για την προαγωγή της γενικής ευημερίας από την πλειοψηφία αντιπαράσσεται είτε το απροσδιόριστο της γενικής ευημερίας είτε το απροσδιόριστο της γενικής θέλησης είτε η αδυναμία της πλειοψηφίας να μη ζημώσει πλήθος επιμέρους ατομικών ευημεριών στην προσπάθειά της να επιτύχει τις καθ' όλα 'νομιμοποιημένες' επιδιώξεις της.

Είναι λοιπόν φανερό ότι ο κανόνας της πλειοψηφίας όσα προβλήματα της κοινωνικής οργάνωσης από τη μία πλευρά προσπαθεί να επιλύσει άλλα τόσα δυσεπίλυτα αδιέξοδα από την άλλη πλευρά προκαλεί. Αυτά μάλιστα τα δυσεπίλυτα αδιέξοδα γιγαντώνονται στις σύγχρονες κοινωνίες ως αποτέλεσμα της ανάπτυξής τους και της πολυπλοκότητας των διαδικασιών που αναπτύσσονται, καταστάσεις και συνθήκες τις οποίες ο σχετικά απλοϊκός κανόνας της πλειοψηφίας δεν μπορεί να αντιμετωπίσει.

Το καλύτερο παράδειγμα που αποδεικνύει το παραπάνω είναι η ανάπτυξη της γραφειοκρατίας. Η γραφειοκρατία οικοδομήθηκε ως ενδιάμεσο διεκ-

παιρωτικό στρώμα μεταξύ του εκλεκτορικού σώματος και των αντιπροσώπων του. Σκοπός της γραφειοκρατίας ήταν η διαχείριση και μόνο των εκτελεστικών αποφάσεων της κατά πλειοψηφία δημοκρατικά εκλεγμένης πολιτικής ηγεσίας. Άντ' αυτού η γραφειοκρατία όχι μόνο παράγει εκτελεστικές αποφάσεις αλλά επίσης κυρίως νομοθετεί. Άμεσο αποτέλεσμα είναι η αντιστροφή των ουσιαστών ρόλων που οδηγεί στην de facto ακύρωση του κανόνα της πλειοψηφίας.

Από την άλλη πλευρά η θεματική εξειδίκευση, το μειωμένο συμφέρον των αντιπροσώπων για την επίλυση των προβλημάτων, το αυξημένο συμφέρον της γραφειοκρατίας για τη διευθέτηση που θα μεγιστοποιήσει τα οφέλη της και την ιδιαίτερη προθυμία των εμπλεκόμενων μερών να συνδράμουν για την ευνοϊκή εκ μέρους της γραφειοκρατίας αντιμετώπιση των διαφορών τους, συνιστούν παράγοντες που ακυρώνουν εκ των υστέρων και απενεργοποιούν πλήρως όλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που θεωρητικά διαθέτει ο κανόνας της πλειοψηφίας.

Με αυτόν τον τρόπο ο κανόνας της πλειοψηφίας καθίσταται αναποτελεσματικός. Δε σχηματίζει ούτε τις ικανότερες ηγεσίες ούτε παράγει τις καλύτερες λύσεις. Αυτό ακριβώς είναι το φαινόμενο που διαβρώνει τις σύγχρονες δημοκρατίες αφού ο κανόνας της πλειοψηφίας διαστρεβλώνεται μέσα από τη γραφειοκρατική πρακτική, απογυμνώνει δε τις αντιπροσωπευτικές διαδικασίες από τη συμμετοχή, τη διαφάνεια και την επίτευξη του μέγιστου δυνατού αποτελέσματος.

Απέναντι σ' αυτές τις ουσιαστικές αδυναμίες και ατέλειες η δημοκρατία εφήυρε δύο σημαντικούς τρόπους αμύνης. Ο πρώτος είναι η συνεχής κατά τακτά διαστήματα επιβεβαίωση της ταυτότητας της πλειοψηφίας και ο δεύτερος η κατοχύρωση, προάσπιση και προστασία των δικαιωμάτων ανεξάρτητα της θέλησης της πλειοψηφίας. Ο πρώτος τρόπος παρά τη δυναμική του, με την αναμφισβήτητη ικανότητά του της αφαίρεσης των εξουσιών από τα πρόσωπα που αποδεικνύονται στο κοινωνικό σύνολο μη ικανά, αποδεικνύεται με τον χρόνο ασθενέστερος στην αντιμετώπιση των προαναφερομένων αδιεξόδων διότι η δομή των συμφερόντων τα οποία αντιπαρατίθενται στον κανόνα της πλειοψηφίας, εμφανίζεται όλο και ισχυρότερη αγνοώντας τις αλλαγές σχημάτων ηγεσίας, προγραμμάτων δράσης, τρόπων διαχείρισης και εφαρμογής τακτικής. Αυτό συμβαίνει διότι όποια νέα μορφή εξουσίας παράγεται από την επανάληψη του κανόνα της πλειοψηφίας αναγκαστικά τίθεται σε εφαρμογή εντός του υπάρχοντος και παγιωμένου πλέον συστήματος συμφερόντων που δεν επιτρέπει ούτε την αλλοίωση των δικών του κανόνων ούτε

και τη μετατόπιση των παραγομένων αποτελεσμάτων. Έτσι λοιπόν και αυτή η αμυντική διαδικασία της δημοκρατίας αποδεικνύεται αναποτελεσματική.

Ο δεύτερος τρόπος είναι ο ρόλος των δικαιωμάτων στην εξασφάλιση της ατομικής δράσης και την προάσπιση της απέναντι στο σφετεριστικό ρόλο που οι ηγεσίες και οι παραγόμενοι μηχανισμοί της αναλαμβάνουν κάτω από τον προσχηματικό ρόλο της προαγωγής του δημοσίου και συλλογικού συμφέροντος υπό την έννοια, λογική και διαδικασία που περιγράψαμε παραπάνω. Το κατά πόσο ακόμη και αυτή η γραμμή άμυνας επαρκεί απέναντι στον κανόνα της πλειοψηφίας και στις αλλοιώσεις που αυτός προκαλεί στη διαχείριση των σύγχρονων κοινωνιών θα το εξετάσουμε αμέσως στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

Η θέση των δικαιωμάτων

Όπως τονίσαμε και στην αρχή αυτού του άρθρου η συνταγματική κατοχύρωση που απολαμβάνουν τα δικαιώματα στις σύγχρονες δημοκρατίες δημιουργούν τις συνθήκες για την προάσπιση της ιδιωτικής σφαιράς του ατόμου από τις εναντίον του καταχρηστικές τυχόν αποφάσεις που παράγονται από τον κανόνα της πλειοψηφίας. Δηλαδή τα δικαιώματα είναι η ουσιαδής, θεμελιακή και έσχατη γραμμή άμυνας του ατόμου απέναντι στην πλειοψηφία, τη μειοψηφία και απέναντι σε οποιοδήποτε άλλο άτομο που θα ήθελε να συμπεριφερθεί κακόπιστα και κακόβουλα εναντίον του. Η ιδιαίτερη και ξεκάθαρη κατοχύρωση που απολαμβάνουν τα δικαιώματα στα σύγχρονα συντάγματα οφείλεται στην εδραιωμένη πια άποψη στον ανεπτυγμένο κόσμο ότι τα δικαιώματα έχουν μία απόλυτη και καθολική αξία ανεξάρτητα από τη συλλογική θέληση της κοινωνίας και τον τρόπο με τον οποίο αυτή υλοποιείται μέσω του κανόνα της πλειοψηφίας. Όμως αυτό, όπως θα δείξουμε παρακάτω, αποτελεί μία ιδιαίτερα προβληματική θέση στο βαθμό που τα δικαιώματα μόνο ρητορικά υπερασπίζονται από τα συντάγματα ενώ στην πράξη συστηματικά αλλοιώνονται πρώτον στη μορφή τους και δεύτερον στην ακεραιότητα στήριξής τους.

Ο βασικός λόγος που τα δικαιώματα και ο ρόλος τους διαβρώνονται στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική δράση ενώ σε επίπεδο διακήρυξης τυγχάνουν αποδοχής ακόμη και από τα πιο αυταρχικά καθεστώτα είναι η μη αυτόνομη ηθική τους βάση αλλά ο προσδιορισμός τους από άλλους παράγοντες. Από την άλλη πλευρά όλες οι θεωρίες των δικαιωμάτων αναπτύσσουν την επιχειρηματολογία τους ακριβώς σ' αυτή την κατεύθυνση. Προκειμένου

οι θεωρίες των δικαιωμάτων να απαντήσουν στη μηδενιστική θέση ότι δικαιώματα δεν υφίστανται, παγιδεύουν τις αναλύσεις τους σε αυστηρά ηθική βάση. Με αυτόν τον τρόπο αποτυγχάνουν να εξετάσουν τον θετικό τρόπο με τον οποίο τα δικαιώματα προσδιορίζονται και έτσι αδυνατούν να εξηγήσουν ότι παρά τη ρητορική τα δικαιώματα σήμερα στερούνται εκτεταμένης εφαρμογής στην εξέλιξη της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δράσης.

Οι σύγχρονες λοιπόν θεωρίες των δικαιωμάτων ενώ από την μια πλευρά κατά μεγάλο βαθμό και χωρίς ιδιαίτερες αντινομίες αποδεικνύουν την ύπαρξη των δικαιωμάτων και περιγράφουν με ακρίβεια το περιεχόμενό τους από την άλλη αδυνατούν να εξηγήσουν γιατί αυτά δεν εφαρμόζονται με βάση τις ηθικές επιταγές των θεωριών τους αφήνοντας ένα μεγάλο κενό στην υλοποίησή τους. Οι σύγχρονοι υποστηρικτές των φυσικών δικαιωμάτων (Machan 1978) διατηρώντας και αναπτύσσοντας τη βαριά κληρονομιά των μεγάλων διανοητών του κλασικού φιλελευθερισμού και του φυσικού δικαίου καταλήγουν στο σημείο ότι τα δικαιώματα είναι θεμελιώδη και έχουν αντικειμενική υπόσταση (Sumner 1989: 164). Με αυτόν τον τρόπο υποστηρίζουν την εξασφάλισή τους με σαφή και απαραβίαστο τρόπο από τα συντάγματα και τον συνταγματικό αποκλεισμό όποιας μορφής κοινωνικής δράσης θα μπορούσε να τα παραβιάσει. Η συμβολαιοκρατική θεωρία δέχεται ότι τα δικαιώματα είναι υποκειμενικά και σχετικά εν τέλει, η δομή των οποίων καθορίζεται από ένα γενικό συμβόλαιο που περιέχει δικαιώματα που παράγονται με οιοσδήποτε ομοφωνία (Buchanan: 1975). Τέλος η συνεπειοκρατική θεωρία (consequentialist theory) (Parfit 1984) δέχεται ότι ενδεχομένως τα δικαιώματα είναι αντικειμενικά και εξηγεί πλήρως την ευρεία αποδοχή των συμβατικών δικαιωμάτων υποστηρίζοντας τους νομικούς κανόνες που τα κατοχυρώνουν.

Παρατηρούμε ότι και οι τρεις θεωρίες των δικαιωμάτων έχουν ένα βασικό κοινό χαρακτηριστικό. Και οι τρεις προσφέρουν αυτόνομη ηθική θεμελίωση των δικαιωμάτων. Παρ' όλα αυτά οι προσεγγίσεις τους είναι θεμελιωδώς διαφορετικές στην εξήγηση, στο περιεχόμενο και στις προτάσεις πολιτικής. Εμείς στο επόμενο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να δείξουμε πως αυτές οι τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις, μέσα από έναν νέο κανόνα που θα προτείνουμε, μπορούν να συγκλίνουν αίροντας την απομόνωση και τα στεγανά της μιας από την άλλη. Πριν όμως διατυπώσουμε τον νέο κανόνα θα επιμείνουμε περισσότερο στην κριτική ενάντια στην αυτονομία των θεωριών των δικαιωμάτων και στον βαθμό που αυτή προκαλεί την αναντιστοιχία

μεταξύ ρητορικής και πολιτικής πράξης κατά την υλοποίηση των δικαιωμάτων στην πραγματική ζωή.

Ο λόγος που τα δικαιώματα διαφοροποιούνται στην υλοποίησή τους οφείλεται στο γεγονός ότι αυτά δεν αυτοκαθορίζονται, όπως υποστηρίζουν οι θεωρίες των δικαιωμάτων, αλλά ότι προσδιορίζονται με βάση τον κανόνα της πλειοψηφίας. Το γεγονός και μόνον ότι οι θεωρίες των δικαιωμάτων δε συμπεριλαμβάνουν καθόλου στο εξηγητικό τους πλαίσιο τον κανόνα της πλειοψηφίας είτε ως μεταβλητή είτε ως παράμετρο είτε ως περιορισμό με μορφή άνω ή κάτω φράγματος δείχνει πόσο μακριά στέκονται από την πραγματικότητα τόσο στην εξήγησή της όσο και στην προσπάθεια μετασχηματισμού της. Από τη μια πλευρά δηλαδή η αυτόνομη εξήγηση των δικαιωμάτων οδηγεί στην καλλιέργεια και ανάπτυξη της ρητορικής ενώ από την άλλη η αγνόηση του ιδιαίτερου γεγονότος ότι ο κανόνας της πλειοψηφίας προσδιορίζει τα δικαιώματα οδηγεί στην *de facto* καταστρατήγησή τους και εν τέλει την υποβάθμισή τους στην εξέλιξη της κοινωνικής ζωής.

Για να κατανοήσουμε πώς ο κανόνας της πλειοψηφίας χειραγωγεί την υπόθεση των δικαιωμάτων στις σύγχρονες κοινωνίες θα πρέπει να δούμε πώς τα δικαιώματα συνδέονται με τις ελευθερίες και τον καταχρηστικό τρόπο με τον οποίο η πλειοψηφία αναγάγει σε δικαιώματα αγαθά που ανήκουν αποκλειστικά στην ατομική προσπάθεια απόκτησης και διάθεσής των. Ανέκαθεν το δικαίωμα ήταν απόλυτα συνδεδεμένο με την ελευθερία. Η ελευθερία να κάνω κάτι απέρρεε από το αναφαίρετο δικαίωμά μου σ' αυτό. Το δικαίωμά μου να κάνω κάτι απέρρεε από την απόλυτη ελευθερία μου σ' αυτό. Η ελευθερία και το δικαίωμα ήσαν απόλυτα ισοδύναμες. Ο Hobbes έγραφε 'because RIGHT, consisteth in LIBERTY to do, or to forbear;' (Hobbes 1968: 189). Στις σύγχρονες όμως κοινωνίες διαβρώθηκε τόσο η έννοια της ελευθερίας όσο και του δικαιώματος. Η διχοτόμηση της ελευθερίας σε αρνητική και θετική που με τόση σαφήνεια και καθαρότητα ανέλυσε ο Berlin (Berlin: 1969) είναι ουσιαστικά το προϊόν του ηγεμονικού ρόλου της πλειοψηφίας να καθορίζει ποιες είναι οι ελευθερίες, προκαλώντας μία ριζική αλλοίωση στο περιεχόμενό τους σε τέτοιο βαθμό ώστε όλοι οι καταναγκασμοί που η κοινωνία επιβάλλει στο άτομο με τη νομομοποίηση που προσφέρει ο κανόνας της πλειοψηφίας να ονομάζονται θετική ελευθερία και να καθιερώνονται υπὸ τον όρο δικαιώματα ισότητας.

Είναι λοιπόν αναμφισβήτητο γεγονός ότι στις σύγχρονες κοινωνίες τα δικαιώματα που απολαμβάνουν τα άτομα προσδιορίζονται στην πράξη από τον κανόνα της πλειοψηφίας ενώ αφήνουν στο επίπεδο της ρητορικής την

υπεράσπισή τους από τις θεωρίες των δικαιωμάτων. Οι θεωρίες των δικαιωμάτων αναπτύχθηκαν και βασίσθηκαν στον απομονωμένο από την πραγματικότητα χώρο της ηθικής θεωρίας. Στην προσπάθειά τους να αποδείξουν πρώτον την ύπαρξη των δικαιωμάτων και δεύτερον να συγκεκριμενοποιήσουν τη μορφή των δικαιωμάτων σε δεοντολογικό επίπεδο, οι θεωρίες των δικαιωμάτων έχασαν τον προσανατολισμό τους προς αυτό που πραγματικά συμβαίνει αδυνατώντας τόσο να εξηγήσουν την πραγματικότητα όσο και να προσφέρουν ένα πλαίσιο εφαρμοσμένης πολιτικής δικαιωμάτων που τόσο ανάγκη έχουν οι σύγχρονες κοινωνίες.

Εμείς στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να προτείνουμε μία θετική ανάλυση σχηματισμού και εφαρμογής των δικαιωμάτων ανεξάρτητα από την όποια ηθική τους θεμελίωση και μέσα από το πρίσμα της θετικής ανάλυσης και έχοντας ως κριτήριο την ορθολογική επιλογή να δούμε τι είδους προτάσεις πολιτικής μπορούν να παραχθούν.

Η θετική προσέγγιση και η προτεινόμενη μεταρρύθμιση

Τα δικαιώματα σχηματίζονται ως άμεση λειτουργική ανάγκη της κοινωνικής συνεργασίας. Η μορφή την οποία παίρνουν είναι προϊόν της αναγκαία ορθολογικής συμπεριφοράς που αναπτύσσει το άτομο στην κοινωνία και της αλληλοεπίδρασης του ενός απέναντι στον άλλο πρώτον για τα όρια της ατομικής δράσης και δεύτερον για τους συλλογικούς περιορισμούς που αποδέχονται όλοι από κοινού για την αντιμετώπιση των συλλογικών προβλημάτων. Τα άτομα σχηματίζουν κοινωνίες και επιδιώκουν μέσα από αυτές τη συνεργασία διότι προσβλέπουν αλλά και καρπώνονται ιδιωτικά οφέλη. Η σύσταση των κοινωνιών, η συγκρότησή τους και ο τρόπος ανάπτυξής τους είναι βασισμένος στην ατομική ορθολογική συμπεριφορά και στον βαθμό που η κοινωνική οργάνωση συνάδει με την ατομική ορθολογική συμπεριφορά οι κοινωνίες αναπτύσσονται και ευημερούν ενώ στον βαθμό που η κοινωνική οργάνωση αποκλίνει από τον θεμελιώδη πυρήνα της που αναμφισβήτητα είναι το άτομο οι κοινωνίες αποσυντίθενται, παρακμάζουν και χάνονται. Τα δικαιώματα είναι η μορφοποίηση της ατομικής ορθολογικής συμπεριφοράς και στον βαθμό που αυτά νοθεύονται με την προσθήκη σ' αυτά των δικαιωμάτων ισότητας που είναι ξένα με την ατομική ορθολογική συμπεριφορά έχουμε ως συνέπεια την απόκλιση της κοινωνικής οργάνωσης από την εφαρμογή της ατομικής ορθολογικής συμπεριφοράς με αποτέλεσμα την πτώχευση της κοι-

ωνίας πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά. Αλλά θα είμαστε πιο αναλυτικοί.

Εντός της κοινωνικής οργάνωσης τα άτομα προκειμένου να εξασφαλίσουν τον καρπό των προσπαθειών τους που είναι προϊόν τόσο της ατομικής τους προσπάθειας όσο και της δυνατότητας που τους δίνει η κοινωνία για συνεργασία σχηματίζουν το πρώτο, το πρωταρχικό και θεμελιακό δικαίωμα που είναι το περιουσιακό δικαίωμα. Κάθε άλλο δικαίωμα είναι υποπερίπτωση του περιουσιακού δικαιώματος. Ακόμη και τα ανθρώπινα δικαιώματα που τόσο πολύ η σύγχρονη ρητορική τους αποδίδει μεγάλη σημασία είναι γνήσιο υποσύνολο των περιουσιακών δικαιωμάτων (Barzel 1989: 2). Μέσα από το περιουσιακό δικαίωμα ο άνθρωπος, το άτομο, το υποκείμενο που δρα στην κοινωνία αναγνωρίζει και εξασφαλίζει την ελευθερία του και με βάση αυτή επιβιώνει, δημιουργεί, επιδιώκει την υλοποίηση των αναγκών του και των επιθυμιών του. Το περιουσιακό δικαίωμα εγείρεται άμεσα με την αρχή της δράσης του ατόμου, συνδέει απόλυτα το δικαίωμα με τη ελευθερία όπως πολύ καθαρά διείδε ο Hobbes και δικαιολογεί εύλογα τον John Locke που το ονόμασε φυσικό δικαίωμα, για να ερμηνεύσει τη δύναμη της ισχύος του.

Η κοινωνία λοιπόν είναι θεσμικά το σύνολο των περιουσιακών δικαιωμάτων, της μορφής και του περιεχομένου που αυτά παίρνουν και των σχέσεων που αυτά παράγουν για την τήρηση και την αστυνόμευσή τους. Στην κοινωνία λειτουργούν παράλληλα δύο βασικές διαδικασίες. Η πρώτη είναι η οικονομική διαδικασία και η δεύτερη η πολιτική. Η οικονομική διαδικασία διευθετεί το σύνολο των πράξεων που τα άτομα ενεργούν οικειοθελώς με αμοιβαία ωφέλεια και εμπιστοσύνη και απόλυτο σεβασμό του ενός για τον άλλο απέναντι στα περιουσιακά δικαιώματά του. Την εξέλιξη της οικονομικής διαδικασίας την αναλαμβάνει η αγορά η οποία με βάση το σύστημα των τιμών διεκπεραιώνει το σύνολο των συναλλαγών εντός του απόλυτα σεβαστού από όλους πλαισίου των περιουσιακών δικαιωμάτων. Παρ' όλα αυτά πρέπει να τονίσουμε ότι η αγορά μέσα από τις πράξεις της κάθε στιγμή μεταλλάσσει και μετασχηματίζει κάθε φορά το περιεχόμενο και το είδος των περιουσιακών δικαιωμάτων ανάλογα με τις επιθυμίες και τις θελήσεις των δρώντων υποκειμένων και των αποτελεσμάτων που αυτές επιφέρουν μέσα από τη διαμόρφωση των συμβολαίων και των συμφωνιών και με τον τρόπο που αυτές υλοποιούνται. Η μορφή και ο σχηματισμός των περιουσιακών δικαιωμάτων αλλάζει κάθε στιγμή αντιστοιχίζοντας τον σεβασμό και την εμπιστοσύνη όλων στις αλλαγές με το μέγιστο των δυνατοτήτων του καθενός στη συμμετοχή του και συνεισφορά του στην αλλαγή και τη θέση του στην

νέα κατανομή των περιουσιακών δικαιωμάτων. Με αυτόν τον τρόπο σχηματίζονται και μετασχηματίζονται τα περιουσιακά δικαιώματα μέσα από την οικονομική διαδικασία φέροντας σε απόλυτη συμφωνία και συνέπεια την ατομική ορθολογική δράση με το μέγιστο του ατομικού συμφέροντος και την άριστη κοινωνική κατανομή. Τα δικαιώματα που σχηματίζονται από αυτήν την διαδικασία είναι δικαιώματα ελευθερίας, ορθολογικής ατομικής συμπεριφοράς και μεγιστοποιητικά τόσο της ατομικής ευημερίας όσο και του κοινωνικού πλούτου. Αυτά τα δικαιώματα δεν έχουν δεοντολογική βάση ή ηθική προέλευση, είναι ακριβώς όπως τα περιγράψαμε προηγουμένως με κυριολεκτικά θετική οντότητα.

Από την άλλη πλευρά η πολιτική διαδικασία αναλαμβάνει το πολύ δύσκολο έργο της αντιμετώπισης όλων των προβλημάτων που αναδύονται από την ενδεχόμενη και εσκεμμένη συμπεριφορά εκείνων των ατόμων που έχουν κάθε λόγο επιδιώκοντας το ατομικό τους συμφέρον είτε να παραβιάσουν τα περιουσιακά δικαιώματα είτε να αποφύγουν το βάρος που αυτά καταλογίζουν στο κάθε μέλος της κοινωνίας για την τήρηση και αστυνόμευσή τους. Η πολιτική διαδικασία στις ανεπτυγμένες κοινωνίες εξελίσσεται με βάση το αντιπροσωπευτικό σύστημα και τον μηχανισμό της πλειοψηφίας. Αυτός αναλαμβάνει κατά κύριο λόγο να αναδείξει την πολιτική αρχή που θα έχει την αρετή, την σοφία και την ικανότητα για την αποτελεσματική ασφάλεια των περιουσιακών δικαιωμάτων. Παρ' όλα αυτά στα σύγχρονα ανεπτυγμένα κράτη, όπως δείξαμε και στο δεύτερο κεφάλαιο, ο μηχανισμός της πλειοψηφίας αναπτύσσει έναν ριζικά λανθάνοντα ρόλο ηγεμονεύοντας την κοινωνία και τα άτομα που την συναποτελούν με αποτέλεσμα αντί να προστατεύει τα περιουσιακά δικαιώματα, να προσπαθεί να τα νοθεύει δημιουργώντας κυρίως μία νέα κατηγορία δικαιωμάτων, τα δικαιώματα ισότητας, που σκοπό κυρίως έχουν τη διανομή του πλούτου με βάση την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης που κάθε φορά εκφράζει τη πλειοψηφία. Τα άτομα εύκολα παγιδεύονται σ' αυτή τη λογική αναπαράγοντας πλειοψηφίες με επιδιωκόμενο σκοπό την απόλαυση πλούτου για τον οποίο δεν έχουν παραγωγικά συνεισφέρει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την απόκλιση μεταξύ της ατομικής μεγιστοποίησης και της κοινωνικής με καταστρεπτικές συνέπειες για τη δομή των κοινωνιών και την εμφάνιση δυσεπίλυτων κοινωνικών προβλημάτων στη σύγχρονη πραγματικότητα των οποίων είμεθα όλοι μάρτυρες. Τα δικαιώματα ισότητας που ο κανόνας της πλειοψηφίας παράγει αναιρούν στη βάση της την ατομική ορθολογική μεγιστοποιητική συμπεριφορά ενώ ταυτόχρονα συντελούν στην παραγωγή ενός δυσανάλογα υψηλού βάρους στη διαχείριση

των κοινωνιών. Από την άλλη μεριά ο κανόνας της πλειοψηφίας εμπλέκεται σε μία διαδικασία παραγωγής δικαιωμάτων για την οποία ούτε είναι κατάλληλος αλλά ούτε και για τον σκοπό αυτής εφευρέθηκε και εφαρμόστηκε. Ο κανόνας της πλειοψηφίας είναι ξένος προς την παραγωγή δικαιωμάτων και όσο χρησιμοποιείται για αυτόν τον λόγο θα παράγει υψηλό κόστος στην διαχείριση της κοινωνίας ενώ ταυτόχρονα θα μειώνει τους λόγους για τους οποίους το άτομο θα είναι εφευρετικό, επινοητικό, δημιουργικό και παραγωγικό.

Με βάση λοιπόν τη θετική ανάλυση για τον σχηματισμό και μεταβολή των δικαιωμάτων καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν δύο ειδών δικαιώματα που παράγονται στις σύγχρονες κοινωνίες. Τα δικαιώματα ελευθερίας και τα δικαιώματα ισότητας. Τα πρώτα τα παράγει η αγορά και η οικονομική διαδικασία ενώ τα δεύτερα τα παράγει ο κανόνας της πλειοψηφίας και η πολιτική διαδικασία. Και οι δύο κατηγορίες μαζί αποτελούν το σύνολο των περιουσιακών δικαιωμάτων της κοινωνίας και ανάλογα με το ειδικό βάρος της κάθε μιας η κοινωνία αναπτύσσεται ή παρακμάζει. Όταν επικρατούν τα δικαιώματα ελευθερίας η κοινωνία ανθεί και ακμάζει παρουσιάζοντας μία πρωτοφανή δυναμικότητα προκαλώντας διαρκώς τεχνολογικές επαναστάσεις και ανεβάζοντας κατακόρυφα το επίπεδο ευημερίας. Όταν επικρατούν τα δικαιώματα ισότητας η κοινωνία παρακμάζει παρουσιάζοντας αυξημένη αδράνεια και στασιμότητα, μοιράζοντας στους πολίτες της μιζέρια, φτώχεια και ανέχεια μέχρι την τελική της κατάλυση και τον ιστορικό της αφανισμό.

Σύμφωνα με αυτή την επιχειρηματολογία μπορούμε να καταλήξουμε σε δύο βασικά συμπεράσματα. Το πρώτο είναι θεωρητικό και το δεύτερο πρόταση πολιτικής στηριγμένη σε θετική ανάλυση και όχι σε δεοντολογικές προτιμήσεις ή απόψεις. Το θεωρητικό μας συμπέρασμα είναι ότι μετά την προηγηθείσα ανάλυση μπορούμε να εξετάσουμε με βάση την πραγματικότητα ποια ηθική θεωρία δικαιωμάτων δικαιώνεται εκ των υστέρων. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να της προσδώσουμε θετική απόδειξη ενώ ταυτόχρονα να προβάσουμε τη μεθοδολογική μας στάση για την αναγκαία εισαγωγή της θετικής ανάλυσης στην ανάπτυξη της ηθικής θεωρίας. Είναι λοιπόν η σύνθεση της θεωρίας των φυσικών δικαιωμάτων με τη θεωρία των συμβολαιοκρατικών δικαιωμάτων που οδηγεί στην επικράτηση των δικαιωμάτων ελευθερίας και στη μεγιστοποίηση του ατομικού συμφέροντος και της κοινωνικής ευημερίας. Αλλά αυτό το συμπέρασμα, επαναλαμβάνω και πάλι, βασίζεται όχι στην ηθική ανωτερότητα των εν λόγω θεωριών ή στην ανωτερότητα της ηθικής της ελευθερίας αλλά στο αναμφισβήτητο γεγονός ότι οι κοινωνίες που

επιβραβεύονται ιστορικά στηρίζονται κατά βάση στα δικαιώματα ελευθερίας και στον τρόπο που αυτά ηθικά προσδιορίζονται από τις παραπάνω θεωρίες.

Το δεύτερο συμπέρασμα που μπορούμε να καταλήξουμε είναι ότι για την ανάκαμψη εκείνων των κοινωνιών που παρουσιάζουν έντονη στασιμότητα ή κοινωνική οπισθοδρόμηση ή αύξηση των κοινωνικών τους προβλημάτων πρέπει να εφαρμοσθεί μία ευρύτατη αλλά και οξεία πολιτική προτάσεων που θα εδραιώνουν τα δικαιώματα ελευθερίας και θα καταργούν τα δικαιώματα ισότητας όποια μορφή και αν έχουν αυτά και όποια προστασία και αν τυχάνουν από το status quo. Είναι τέτοια η δύναμη και η ώθηση που αποκτά η κοινωνία με την εφαρμογή τέτοιων προτάσεων πολιτικής που πολύ γρήγορα θα εμποδισθούν στην κοινή γνώμη σε τέτοιο βαθμό μάλιστα ώστε αυτή να παράγει πλειοψηφίες που θα εμποδίζουν και θα κρατούν τον ρόλο του κανόνα της πλειοψηφίας στα πλαίσια του θεσμού του υψηλού αρμοστή και ελόπη και όχι του παράγοντα που νοθεύει τη δημοκρατία και διαβρώνει τα ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες.

Σημείωση

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Γρηγόρη Μολύβα για τις χρήσιμες και παραγωγικές παρατηρήσεις του.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Arrow, K.J. (1951). *Individual Values and Social Choice*. New York: Wiley 2nd ed., 1963).
- Barzel, Y. (1989). *Economic Analysis of Property Rights*. Cambridge University Press.
- Berlin, I. (1969). *Two Concepts of Liberty*. London: Oxford University Press.
- Buchanan, J. M. (1975). *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Hobbes, T. (1968). *Leviathan* (ed. C.B. Macpherson). Harmondsworth: Penguin Books.
- Machan, T. R., (1978). Against Nonlibertarian Natural Rights. *Journal of Libertarian Studies* 2,3.
- Parfit, D. (1984). *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Sumner, L.W. (1987). *The Moral Foundation of Rights*. Oxford: University Press.